

.....
**Theorie en
praktijk**
.....

Sinds 1994 zijn in Nederland programma's ontwikkeld voor de Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE). Ze zijn bedoeld voor jonge kinderen om hun kansen op een gunstige schoolloopbaan te versterken. Startblokken is één van die programma's. Startblokken verschilt van de andere VVE-programma's door de keuze voor het spelcurriculum en de rol van de leidster/leerkracht. Dorian de Haan en Jeannette Schut hebben specifiek gekeken naar de interactie in de begeleiding bij het rollenspel. In het eerste artikel komen theorie en de resultaten van een onderzoek op twee peuterspeelzalen aan de orde. Het tweede artikel spitst zich toe op de rollen die leidsters in de spelbegeleiding op zich kunnen nemen.

Interactie en spelbegeleiding in het rollenspel

DORIAN DE HAAN

Interactie tussen de leidsters/leerkrachten en de kinderen is heel belangrijk. In die interactie kunnen zij samen activiteiten én taal opbouwen: dan is er sprake van 'co-constructie'. Als een leidster/leerkracht een minder dominante rol inneemt tijdens het spel en luistert naar wat de kinderen zeggen, blijkt dat bevorderlijk te zijn voor de ontwikkeling van taal- en geletterdheid. Een belangrijke vraag is dan hoe leidsters en leerkrachten deze co-constructie kunnen vormgeven. Met het lectoraat van hogeschool Inholland is onderzocht welke vorm van begeleiding tijdens rollenspel goede kansen biedt voor het stimuleren van de kwaliteit van de taal en van de spelhandelingen van de kinderen.

Interactie tussen kinderen en leidsters of leerkrachten

De interactie tussen leidster/leerkracht en kinderen wordt algemeen gezien als een belangrijk ingrediënt van kwalitatief goede VVE-programma's. Maar er is niet heel veel bekend over die interactie, zeker niet voor de peuterspeelzaal. Uit wat onderzocht is in kleutergroepen in Nederland blijkt dat de kwaliteit vaak eenzijdig is: verreweg de meeste interactie van de leerkrachten gaat niet over het spel of de activiteit, maar heeft betrekking op organisatorische aspecten of sociaal gedrag. De aard van de interactie is vaak ook anders dan kinderen buiten school gewend zijn. Leerkrachten stellen veel vragen en uit onder-

Foto: Hanneke Verkleij

zoek blijkt dat de helft daarvan vragen zijn naar de bekende weg, bedoeld om na te gaan of het kind iets weet of om het iets te leren. Het zijn geen vragen uit nieuwsgierigheid naar de betekenis die de activiteit voor het kind heeft.

Onderzoek naar de VVE-programma's in Nederland is vooral gericht op de effecten voor de ontwikkeling van kinderen. Er wordt dan wel, zoals bij het evaluatieonderzoek naar Startblokken, gekeken naar die interactie, maar dat levert weinig inzicht op voor didactische vragen.

Inzicht in de feitelijke interactie is belangrijk voor de onderwijspraktijk, maar ook vanuit theoretisch perspectief zijn er nog veel vragen. In de theorie over ontwikkeling zijn *zone van de naaste ontwikkeling*, *geleide participatie* en *co-constructie* centrale begrippen. Maar deze zijn nog weinig concreet uitgewerkt voor het onderwijs. De *zone van de naaste ontwikkeling* is de afstand tussen wat een kind al zelf kan en wat het met de ondersteuning van de volwassenen kan. Maar wat doet het kind en hoe ziet die ondersteuning eruit?

De meeste aandacht in het onderzoek waarin de zone van de naaste ontwikkeling centraal staat, gaat uit naar de hulp van moeders aan hun kind bij een afgebakende taak. Uit het schaarse onderzoek naar de bijdrage van het kind aan die interactie blijkt hoe die participatie van het kind zelf medebepalend is voor het verdere verloop van de interactie.

Voor het onderwijs moet daarom ook meer inzicht komen in de bijdrage van het kind. Zowel de leer-

kracht als het kind geven richting aan de ontwikkeling van een activiteit.

Met het begrip *co-constructie* wordt aangegeven dat het om samen opbouwen van het spel gaat: kinderen moeten kunnen participeren, de hulp zou vooral *geleide participatie* moeten zijn. Er moet dan wel *overeenstemming* zijn tussen volwassene en kinderen over waar het in die activiteit om gaat. Samen het spel maken vereist dat er een gemeenschappelijke basis is en dat ieders bijdrage voortbouwt op en inhoudelijk verbonden is met de bijdrage van de ander. Als bijvoorbeeld een kind met een blokkenpuzzel een toren wil bouwen, en de volwassene het patroon op de afbeelding wil leggen, zijn ze met verschillende zaken bezig. Een leidster of leerkracht moet dus eerst verkennen wat de betekenis is die het kind aan de activiteit verbindt. Dat betekent dat een leerkracht ruimte moet scheppen voor communicatie over de betekenisgeving van kinderen. Het vermogen van de leerkracht om een minder dominante rol uit te oefenen in conversaties met kinderen en te luisteren naar wat ze zeggen, blijkt bevorderlijk te zijn voor de ontwikkeling voor taal- en geletterdheid aan het eind van de kleuterperiode. Een belangrijke vraag is dan hoe leidsters deze *co-constructie* kunnen vormgeven. In het onderzoek hebben we geprobeerd om op deze vraag antwoord te geven.

Spelbegeleiding in het rollenspel

Over rollenspel is al veel geschreven. Resultaten van het onderzoek naar de interactie tijdens het rollenspel geven een wisselend beeld. Zo kan een leidster

of leerkracht het spel cognitief complexer maken, de aandacht van kinderen langer vasthouden en samen-spel tussen kinderen bevorderen, maar ook kan zij juist het spel verstoren door een te dominante rol, een te exclusieve oriëntatie op cognitieve doelen en te weinig ruimte voor initiatief van de kinderen. De algemene conclusie uit het onderzoek is dat de kwaliteit van de spelbegeleiding van de leidster afhankelijk is van de balans tussen responsiviteit en interventie.

In verschillende studies is een aantal rollen geïdentificeerd die de volwassene neemt in de spelbegeleiding: de toeschouwer, de stagemanager, de speelmaat, de spelleider en de instructeur. Ze worden verder toegelicht in het hierna volgende artikel: *Stagemanager, speelmaatje of spelleider?* Alhoewel in die

Foto: Hanneke Verkleij

studies beschrijvingen zijn opgenomen van spelsituaties waarin leidsters deze rollen uitspelen, gaat het niet om een systematische analyse die inzichten zou kunnen aanscherpen ten behoeve van een didactiek voor spelbegeleiding.

Van jonge kinderen wordt vaak gedacht dat rollenspel te moeilijk is. Maar uit onderzoek blijkt dat kinderen vanaf 14 maanden al een algemene kennis hebben van de organisatie van opeenvolgende gebeurtenissen in een vertrouwde situatie. Vanaf 1 jaar hebben ze al een geheugen voor een opeenvolging van specifieke gebeurtenissen. Met 3 jaar hebben ze een uitgebreid autobiografisch geheugensysteem. Ze hebben dus als het ware al 'verhalen' in hun hoofd waarover ze kunnen vertellen of die ze kunnen uitspelen in rollenspel. Tussen de 20 en 30 maanden hebben ze dan nog wel de ondersteuning van volwassenen nodig.

Op de peuterspeelzaal zijn de jongste kinderen dus weliswaar nog niet in staat op eigen kracht een verhaal te vertellen en in een rollenspel uit te spelen, maar als een leidster ze op hun potentiële ontwikkeling aanspreekt kunnen ze een hoger niveau van spel bereiken.

Spel en taalverwerving

Co-constructie is een algemeen begrip om de manier waarop leerkracht en kinderen samen activiteiten opbouwen te beschrijven. Het is ook belangrijk om daarbij te kijken naar de taal die ze daarbij gebruiken.

Onderwerpen op school gaan steeds minder over het hier-en-nu. In plaats van handelingsbegeleidend taalgebruik wordt de taal van verhalen, fantasie en taal om informatie uit te wisselen belangrijk. De leerkracht praat met de kinderen over allerlei zaken die hen stimuleren om na te denken. In constructief spel bijvoorbeeld praat zij met kinderen over wat ze gaan maken en hoe ze dat aanpakken, waarvoor ze dus een voorstelling in hun hoofd moeten maken van een object en een plan om het te maken. Rollenspel is ook gebaseerd op zulke voorstellingen en gaat dus verder dan alleen het manipuleren van objecten in spel. Het gaat om verhalen, om de gebeurtenissen in het spel. Dit soort taal is essentieel voor schoolsucces. Uitgebreide communicatie tussen leidsters en kinderen tijdens het gezamenlijk spel blijkt gunstig te zijn voor de ontwikkeling van de woordenschat, van narratieve taalvaardigheid en geletterdheid. Ook met kinderen die nog weinig Nederlands beheersen is rollenspel mogelijk. Een speelhoek met allerlei attributen zoals bij het Ontwikkelingsgerichte Onderwijs biedt juist mogelijkheden. Woorden worden het best verworven als ze vaak worden gebruikt in een handelingscontext; met de leidster valt er in een speelhoek veel te handelen!

Onderzoek naar spelbegeleiding in twee peutergroepen

Het onderzoek is uitgevoerd in twee peuterspeelzalen die met Startblokken werken. Voor het onderzoek zijn ze de *Voorschool* en de *Plusklas* genoemd. De speelzalen werken met 80 tot 100 % niet-Nederlandstalige kinderen en voor beide groepen twee leidsters. Er zijn interviews met de leidsters gehouden en video-opnames gemaakt. Voor de spelbegeleiding van de leidsters gebruiken we de indeling naar de rollen uit de spelliteratuur. Voor het aandeel van de kinderen in de interactie hebben we gekeken naar hun spelhandelingen.

(1) gerichtheid op zichzelf of samenspel, (2) aantal opeenvolgende fantasiehandelingen waardoor een verhaal ontstaat en (3) verbondenheid aan attributen uit de context.

Uit de interviews, observaties en video-opnames blijkt dat beide speelzalen elk een eigen accent leggen in hun opvattingen en aanpak. Voor de leidsters van de *Voorschool* is betrokkenheid van de kinderen in het spel het ijkpunt. Daarin speelt de relatie tussen leidster en kinderen en kinderen onderling een grote rol: "Het belangrijkste vind ik dat de groep eerst een groep wordt. Spelen gaat anders niet. Spelen doe je met elkaar". De rol van speelmaat vinden ze het belangrijkste. Spelinhouden kiezen ze uit vertrouwde situaties uit de sociaal culturele werkelijkheid van het kind. De leidsters zeggen samen met kinderen 'woorden te doen'. Dat wil zeggen: zij spelen woorden uit totdat zij zien dat het kind doorgaat op de handelingen in het spel of verbaal juist reageert.

Voor de leidsters van de *Plusklas* is een gezamenlijke taal de invalshoek. Zij ervaren dat kinderen moeilijk meedoen in het spel als ze nog weinig taal hebben. Woorden leren is een focuspunt tijdens het meespelen. In het meedoen willen ze kinderen helpen spelen door te souffleren. De leidsters plannen spel met een klein groepje. De andere kinderen mogen dan wel kijken, maar "je geeft ze niet plotseling een rol. (...) Een volgende keer is het andere kind aan de beurt". Ze zorgen ervoor dat alle kinderen regelmatig in de kleine groep met hen meespelen, en ze maken gemengde groepjes van meer en minder taalvaardige kinderen. De belangrijkste rol vinden de leidsters die van stagemanager.

Wat doen de leidsters? Dat komt voor een belangrijk deel overeen met hun uitspraken in de interviews. Tijdens de spelbegeleiding wisselen zij voortdurend van rol. Op de *Voorschool* spelen de leidsters twee derde van hun begeleiding mee als speelmaatje en vooral als spelleider. Bij de *Plusklas* is de rolverdeling anders: voor twee derde speelt de leidster niet mee en is vooral stagemanager; als ze meespeelt is ze vooral speelmaat.

Wat betekenen deze rollen nu voor het spel? Voor het zoeken van overeenstemming blijkt de leidster maar heel kort de rol van toeschouwer te vervullen. De leidsters kijken even wat de kinderen doen. Op de *Voorschool* stapt de leidster vervolgens meteen in het verhaal en als spelleider introduceert ze een nieuw element. Dan ontstaat onmiddellijk een verhaal doordat ze de kinderen stimuleert tot allerlei spelhandelingen. De leidster van de *Plusklas* begint als stagemanager. In het ene spel doet zij dat door samen met de kinderen de speelhoek in te richten, waardoor de kinderen op concreet handelniveau veel leren over het spel. In een ander spel sluit zij aan bij het spel van de kinderen zelf door het stellen van vragen. De vragen leiden voor deze kinderen echter niet tot een basis voor gezamenlijkheid. Die basis komt later in het spel, als de leidster echt mee gaat spelen. Voor deze jonge kinderen blijkt meespelen in de rol van spelleider belangrijk om het verhaal met meerdere opeenvolgende spelhandelingen op te bouwen; als kinderen eenmaal in hun rol zitten, is de speelmaat belangrijk.

Tijdens het meedoen ondersteunt de leidster haar taal met handelingen: 'woorden doen' blijkt voor de kinderen die nog weinig Nederlands spreken de aangewezen weg om mee te gaan in het spel. Op beide speelzalen proberen de leidsters samenspel te bevorderen, maar ook wordt regelmatig met de kinderen afzonderlijk een verhaalelement uitgespeeld. Uit alle spelmomenten blijkt dat de kinderen steun van de context nodig hebben: attributen als poppetjes, dokterstas, stethoscoop, of een stuur en stoeltjes achter elkaar als de bus zijn een essentieel deel van het spel.

Betrokkenheid, gezamenlijke taal, woorden doen: het zijn termen van de leidsters uit de interviews voor wat in de theorie met begrippen als intersubjectiviteit, geleide participatie en co-constructie belangrijk wordt gevonden voor de ontwikkeling van kinderen. Uit de observaties blijkt hoe die termen en begrippen vorm krijgen in het handelen.

Praktijkgericht onderzoek brengt zo praktijk en theorie dichter bij elkaar. Het zou helemaal mooi zijn als zowel de theorie als de praktijk daar baat bij hebben.

Dorian de Haan is lector Ontwikkelingsgericht Onderwijs aan de hogeschool Inholland

Foto: Hanneke Verkleij

Op www.tijdschriftzone.nl is in het artikel 'Kennis door spel: co-constructie van leidster en kinderen' het onderzoek uitgebreider beschreven, met verwijzing naar bronnen (knop publicaties).